

Onychogomphus forcipatus

Kleine tanglibel

Deze soort dankt zijn naam aan de grote, tangvormige aanhangsels aan het achterlijf van het mannetje. De Nederlandse waarnemingen betreffen waarschijnlijk zwervers, al wijzen vondsten in 2000 op mogelijke vestiging langs de Roer. In het nabije buitenland plant de kleine tanglibel zich voort in beken en riviertjes met grindbanken, veelal gelegen in heuvelachtig landschap. Mannetjes vliegen snel rond in hun territorium en gaan vaak zitten op kale plekken, zoals stenen en strandjes.

Biotoop

De kleine tanglibel is een soort van stenige beken en rivieren. In Wallonië en Luxemburg komt de soort veelal voor in heuvelachtig terrein bij beken en de bovenloop van rivieren, zonder (veel) waterbegroeiing. Essentieel zijn kale, stenige strandjes (grind of steenpuin) of oevers die deels overstromd worden. Beschaduwde delen van de oever zijn ongeschikt. Behalve in rivieren en hun zijarmen wordt de soort ook vaak gevonden in uitstulpingen van meren. In zuidelijk Europa komt de soort ook voor in grote meren (BEUTLER 1989, GRIEBLER 1994, MALMQVIST ET AL. 1991).

Levenswijze

Eieren en larven

De eieren worden op stenige en zandige plekken in ondiep water afgezet. Contact met water maakt de eieren kleverig, waardoor ze vastplakken en niet makkelijk wegdrijven. De larven graven zich in in zand en kiezel in water van 10 tot 40 cm diep. De hoogste aantallen zijn te vinden in de rustige delen van het water, waar fijn materiaal tussen de stenen ligt (MAIBACH & MEIER 1987, ROBERT 1959). Het uitsluipen gebeurt, vaak in horizontale positie, op zandstrandjes of stenen langs de oever of op drijvend plantenmateriaal.

Imago's

De jonge imago's vliegen na het uitsluipen naar struweel in de omgeving. Na een rijpingsfase keren de mannetjes terug naar het water. Ze zitten daar met opgericht achterlijf op zonbeschenen steen- of zandstrandjes, vanwaar ze regelmatig korte inspectievluchten maken. De mannetjes zijn snelle vliegers en onderling agressief, maar ze hebben geen vaste territoria (KAISER 1974A). De paring vindt zittend plaats, mogelijk gedurende enige uren, net als bij de verwante grote tanglibel (*Onychogomphus uncatus*). Het mannetje begeleidt het vrouwtje niet bij de eiafzet. Klompjes eieren worden vliegend afgezet zonder dat het vrouwtje het water raakt (SUHLING & MÜLLER 1996).

Fenologie

Het is niet bekend of de eieren voor of na de winter uitkomen. De levenscyclus neemt meestal drie jaar in beslag (SUHLING & MÜLLER 1996). Volgens Robert (1958) kan dit oplopen tot vijf jaar. De Nederlandse waarnemingen van bekende datum zijn gedaan op 17 juni en eind augustus (FAASEN 2000). In Frankrijk wordt de soort van begin juni tot eind september waargenomen (DOMMANGET 1987).

Begeleidende soorten

In Luxemburg komt *O. forcipatus* samen voor met andere soorten van stromend water zoals *Cercion lindenii*, *Gomphus vulgatissimus*, *G. pulchellus* en *Calopteryx splendens*. Deze soorten zijn ook alle te vinden langs de Roer, waar *O. forcipatus* in 2000 is gezien.

Verbreidingsvermogen

Jonge individuen worden soms ver van het water aangetroffen, maar de kleine tanglibel staat niet als een typische zwerver bekend. Misschien betreffen de Nederlandse waarnemingen zwervers, maar het is niet onmogelijk dat deze dieren het land als larve via de Maas zijn binnengedreven.

Areaal

De kleine tanglibel komt voor van West-Europa tot de Oeral, in het noorden tot halverwege Scandinavië en in het zuiden tot in Noord-Afrika. In Europa worden drie ondersoorten onderscheiden, waarvan *O. f. forcipatus* de grootste verspreiding heeft. Deze ondersoort komt voor in West-, Oost-, Midden- en Noord-Europa, noordelijk tot halverwege Scandinavië en zuidelijk tot aan de Pyreneeën en in Griekenland. In het grootste deel van Italië ontbreekt *O. f. forcipatus*, maar in het uiterste zuiden komt deze ondersoort weer voor. De ondersoorten *O. f. unguiculatus* en *O. f. albotibialis* komen voor in het Middellandse-Zeegebied, de eerste in het westen (Noord-Afrika, Zuid-Frankrijk, Spanje, Italië), de tweede in het oosten (Turkije tot de Kaspische Zee).

Met name in het zuidwesten, midden en noordoosten van Frankrijk is de soort vrij algemeen. In Duitsland is de soort zeldzaam en komt hoofdzakelijk voor in het middelgebergte ten zuiden van de Main en de Mösel. Recente meldingen komen vooral uit Rheinland-Pfalz en het zuidoosten. In Vlaanderen is ze sinds 1900 verdwenen (DE KNIJF & ANSELIN 1996). Langs enkele rivieren in Luxemburg en de Belgische Ardennen is de soort algemeen. De dichtstbijzijnde daarvan is de Ourthe, die bij Luik in de Maas stroomt.

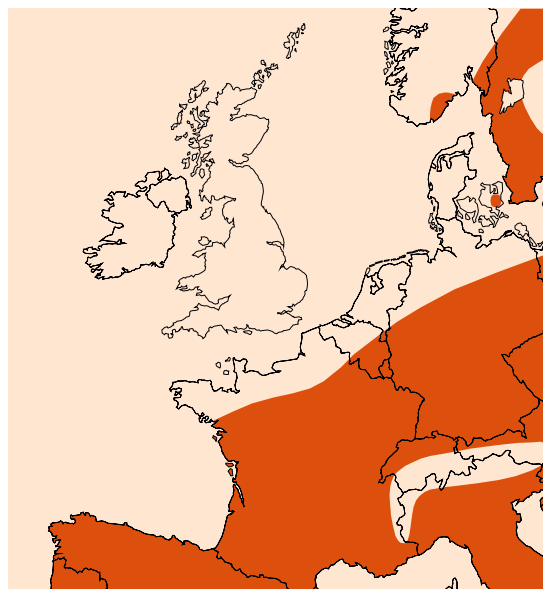
Jan Hermans & Vincent Kalkman

Mannetje

Biotoop

Sporadisch: rivieren

Onychogomphus forcipatus - kleine tanglibel

	voor 1950	1950 – 1989	1990 – 1997
	zeer zeldzaam	verdwenen/afwezig	uiterst zeldzaam
atlasblokken	2	0	1
km-hokken	2	0	1

Rode Lijst niet beschouwd

Verspreiding in Nederland

Uit de 20^e eeuw worden drie Nederlandse waarnemingen als betrouwbaar beschouwd. Onduidelijk is of de soort ooit populaties in Nederland heeft gehad. In de Rode Lijst wordt de soort 'niet inheems' genoemd (WASSCHER 1999). Alle betrouwbare waarnemingen komen uit zuidelijk Limburg. De eerste waarneming betreft een mannetje dat in de 19e eeuw bij Maastricht werd verzameld. Lieftinck nam in 1947 het tweede mannetje waar bij het (jaagpad van het) Julianakanaal, op één kilometer van de Maas bij Stein-Elsloo. Dit individu vloog met een groot aantal mannetjes van *G. pulchellus*. Lieftinck had de indruk dat het dier niet uit de Maas maar uit het Julianakanaal kwam (GEIJSKES & VAN TOL 1983). Een recente waarneming betreft twee huidjes die in 1995 ter hoogte van Grevenbicht langs de Maas werden gevonden. Enkele Belgische rivieren die uitmonden in de Maas herbergen nog grote populaties. Mogelijk zijn de larven meegespoeld tijdens het hoogwater van de Maas in

1994-1995. Naast de betrouwbare waarnemingen zijn er nog enkele waarover onduidelijkheid bestaat. Eén ervan betreft een waarneming op 18 juli 1955 bij Gulpen, van een mannetje en een vrouwtje die probeerden tot paring te komen. Twee andere meldingen komen uit Drenthe. Een individu dat volgens het etiket in 1917 bij Zeegse is verzameld komt uit een oude schoolcollectie en is vermoedelijk foutief geëtiketteerd. Een individu dat bij Zuidlaren verzameld zou zijn kon niet meer achterhaald worden (LIEFTINCK 1949). Op 30 en 31 augustus 2000 werden langs de Roer bij Sint Odiliënberg minimaal 2 mannetjes en 1 vrouwtje van de kleine tanglibel gezien (FAASEN 2000; NIET OP KAART). Mogelijk betreft het een populatie. Vermeldenswaard zijn ook de waarnemingen uit 2001 van de Belgische zijde van de Grensmaas (ter hoogte van Maasmechelen). Op 25 augustus werden hier 2 mannetjes, 1 tandem en 1 vrouwtje waargenomen, die ook herhaaldelijk boven Nederlands grondgebied vlogen (PERS. MED. M. SCHURMANS).

Mannetje

Toekomst en bescherming

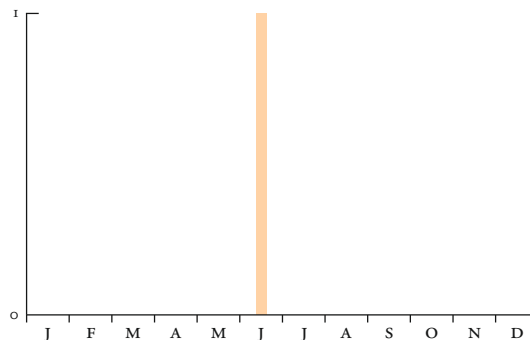
In de omringende landen is de kleine tanglibel in de 20^e eeuw achteruitgegaan. In Duitsland is deze afname gestopt en is er op het moment weer sprake van een toename (SÜHLING & MÜLLER 1996). De natuurontwikkeling langs de Maas in zuidelijk Limburg zorgt ervoor dat er geschikte biotopen ontstaan. Door de toename in Duitsland en door de natuurontwikkeling in Nederland ontstaan wellicht vestigingsmogelijkheden. De vondst van larvenhuidjes langs de Maas en enkele individuen bij de Roer geven aan dat zich mogelijk populaties in Nederland bevinden.

SUMMARY

Onychogomphus forcipatus is very rare in The Netherlands. All records are from the province of Limburg. There are three records from the river Maas, the only large Dutch river with a stony bed. These date from the 19th century, 1947 and 1995. The last record involved the finding of two exuviae. The larvae may have drifted from Belgian populations during floods in the preceding winter. A possible population was discovered in 2000 along the Roer, a tributary of the Maas (not on the map). This is a small river with a rather natural morphology with sand and gravel banks.

plaats	atlasblok	datum	aantal	waarnemer	collectie
Limburg					
Maastricht	175-315	19 ^e eeuw	1 ♂	A. van den Brandt	ZMAN
Julianakanaal, Stein-Elsloo	180-330	17-06-1947	1 ♂	M.A. Liefinck	RMNH
Grevenbicht (plassen bij Maas)	180-335	22-08-1995	2 exuviae	R. Geene	

Waarnemingen van
Onychogomphus forcipatus
tot 1998

Vliegtijd

(Zomersoort)

Hoofdvliegtijd: -

Vroegste datum: 17 juni

Laatste datum: 17 juni